

Kant'ın Hak Öğretisinde Kazanılmış Hak - Doğal Hak Ayrımı

Burçin AYDOĞDU¹

Ahlak Metafiziği adlı eserinde² Immanuel Kant, Doğal Hak (Jus Naturale³)-Pozitif Hak ayrımından bahsettikten sonra bundan daha temel bir ayrımın Doğuştan Gelen Haklar (Jus Connatum⁴)-Kazanılmış Haklar (Jus Acquisitum⁵) olduğunu ifade eder.⁶ Doğal Haklar-Pozitif Haklar ayrımı, hakların kaynağına bağlı bir ayrımdır. Doğuştan Gelen Hak ile Kazanılmış Hak arasında yapılan ayrım ise insan iradesine yönelik etkiyi esas alan bir ayrımdır. Doğal Hak kavramı ile Doğuştan Gelen Hak kavramı çok iç içedir. Pozitif Hak kavramı ile Kazanılmış Hak kavramı da bu felsefi bağlamda çok iç içedir.

Bu kavramları ahlak ve hukuk felsefesinde taşıdıkları anlam bakımından ayırabilmek için Doğal Hak ve Pozitif Hak kavramlarına Roma hukukundan

beri hangi anlamların yüklenmiş olduğunu ve Kant'ın Doğuştan Gelen Hak ve Kazanılmış Hak ayrımı yaptığı ahlak ve hukuk felsefesinin temellerini anlamaya ihtiyacı vardır.

Doğal Haklar, devletin buyruklarından bağımsız olarak insanlarda var olduğu kabul edilen ortak adalet anlayışına uygun olarak tanınan haklardır. Pozitif haklar ise otoritenin buyrukları çerçevesinde tanınarak şekillenen haklardır.

Immanuel Kant bu ayrımı daha üst bir noktadan, ahlak temelinden ele alır. Bu ayrımı iradeye dayandırmasının yanında Immanuel Kant'ın hak kavramını özgür iradeye dayandırması vardır. Immanuel Kant'ın özgürlük kavramını anlamak için ise öncelikle onun Evrensel Ahlak Yasası'nı⁷ anlamak gerekir. Bu

1 Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

2 Orijinal adıyla *Metaphysik der Sitten*; ilk baskısı 1797'de Königsberg'de yapılmıştır. Henüz Türkçeye çevrilmemiştir fakat Immanuel Kant'ın *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* adlı eserinin Türkçeye Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi adıyla tercüme edilmiş ve yerleşmiştir. Bkz. Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2009. Bu olguya dayanarak, Immanuel Kant'ın *Metaphysik der Sitten* adlı eserini de kıyasen Ahlak Metafiziği adıyla anmakta sakınca görülmemektedir.

3 Immanuel Kant, *Metaphysics of Morals*, çev. Mary Gregor, ed. Raymond Geuss, Cambridge University Press, 1991, s. 55.

4 Immanuel Kant, *Lectures on Ethics*, ed. Peter Heath, J. B. Schneewind, çev. Peter Heath, Cambridge University Press, 1997, s. 337.

5 A.g.e., s. 337.

6 Immanuel Kant, *Metaphysics of Morals*, çev. Mary Gregor, ed. Raymond Geuss, Cambridge University Press, 1991, s. 63.

7 H. J. Paton, *The Categorical Imperative: A Study in Kant's Moral Philosophy*, University of Pennsylvania Press, 1971, s. 133.

yasaya dayanarak belirlenen özgürlük alanı kişinin özgür iradesini oluşturur ve özgür iradeye içeriden ve dışarıdan getirilen sınırlamalar da Immanuel Kant'ın Doğuştan Gelen Hak ve Kazanılmış Hak ayrımını oluşturur.

Immanuel Kant'ın *Evrensel Ahlak Yasası* faydacılık, hazcılık gibi doğru davranışı bulmak için, sonucu esas alan etik anlayışlarının karşısına, sonucu değil etik normu esas alan bir ölçüt olarak ortaya konmuştur. Immanuel Kant'ın *Evrensel Ahlak Yasası* doğru davranışın hangisi olduğunu bulmak amacıyla sonucu değerlendirirken insanı bir araç olarak değil amaç olarak esas alır. Faydacılık ve benzeri anlayışlardan temel farkı budur. Zira akıl ve haysiyet sahibi olmakla insan, ahlakın nesnesi değil öznesidir.

İnsanı araç değil amaç sayan ve pek çok ahlak ve din felsefesinde izi bulunabilecek bir ahlaka düstur olan “sana yapılmasını istemediğini sen de başkasına yapma” ilkesi, günümüzde kısaca empati adını verdiğimiz ilke de Immanuel Kant'ın *Evrensel Ahlak Yasası*'ndan eksiktir. Çünkü bu ilkenin tatbik edilmesi gereken her etik problemde ahlaki kararın muhatabı bir insan olmayabilir. Bir kişiler topluluğu ya da bir nesne karşısında ahlaki karar verildiği zaman empati kurma ilkesi işletilemez. Mesela bir insan kimsenin olmadığı bir yolda kırmızı ışıkta durmanın doğru olduğuna hangi empatiye göre karar verecektir? Bir filmin lisanslı DVD'sini her halükarda almayacak olan bir insan korsan ürünü

de almamaya hangi empatiye dayanarak karar verecektir? Örnekler çoğaltılabilir.

Evrensel Ahlak Yasası'nın formülü şudur: “Öyle davran ki, o şekilde davranmana imkan tanıyan ilke, evrensel bir yasa da olabilsin”⁸. Bu formülü, verdiğimiz örneklere tatbik ettiğimizde empatinin yetersiz kalarak ulaşamadığı çözümlere ulaşabildiği görülmektedir. Somut olayda empatiyle anlamlandırılmasa bile evrensel bir ahlak yasası olarak kırmızı ışıkta beklemek davranışı anlamlıdır. Tabii evrensel kural halinde ele alındığında anlamlı olup da münferit olayda anlamsız kalan örneklerle Immanuel Kant'ın *Evrensel Ahlak Yasası*'nın genel geçerliğine itiraz edilmiştir.⁹ Çalışmanın konusu *Evrensel Ahlak Yasası* çerçevesindeki irade serbestliğinin anlamını belirtmek olduğu için bu tartışmalar ele alınmayacaktır.

Kant'ın özgürlük kavramı bu nitelikteki ahlaki kararı verirken ortaya çıkmaktadır. Bu kuralı uygulayan kişi bu karara kendi serbest iradesiyle varmalıdır. Serbest iradeden kast edilen ise doğru olan davranışı toplumsal baskı, alternatif bir menfaat, din (cennet vaadi, cehennem korkusu), hatır gibi hiçbir etki altında olmadan seçebilecek iradeye sahip olmaktır. Kişi tüm bu etkilere rağmen, gerektiğinde bunlardan birini ya da birkaçını karşısına alarak kendi iradesiyle, vicdaniyla karar verebiliyorsa o kişinin özgür iradeyle hareket ettiği söylenebilir. İşte hem ahlak hem hukuk bağlamında hak kavramının çerçevesini çizirken davranışlara yön veren bir itki olarak özgür iradeden kast edilen bu, ki-

8 Paul A. B. Clarke, Andrew Linze, Dictionary of Ethics, Theology and Society, Routledge, 1996, s. 311.

9 Andrea Esser, “Kant on Solving Moral Conflicts”, Kant's Ethics of Virtue, ed. Monika Betzler, 2008, s. 283.

şinin eli kolu bağlı bile olsa kimsenin ele geçiremeyeceği, kişiye özel iradedir.

Bununla birlikte; şu hususu da açıklığa kavuşturmak gerekir: Kişinin özgür iradesiyle verdiği karar, ona dışarıdan etki eden sosyal yapı, din ve benzeri faktörlerin gerektirdiği davranış kalıbı ile aynı sonuca varıyorsa bu, o kişinin bağımsız olmadığı anlamına gelmez. Bir başka ifadeyle, bağımsız iradeyle karar vermek demek diğer etkenleri her koşulda ve fırsatta reddetmek değil, bunlar kişinin kendi iradesiyle çatıştığında reddedebilmesi demektir.

İnsanların, hiçbir dış etki altında kalmadan, *Evrensel Ahlak Yasası*'nı gözeterek yaptığı tercihlerle sergilediği davranışlar onların özgür iradelerinin dışavurumudur. Tam bu noktada Immanuel Kant özgür iradenin dışavurumlarına iki sınırlama getirmektedir. İlki, insanın kendi içinden kaynaklanan sınırlamadır. Bu sınırlamadan geçebilen davranışlara Doğuştan Gelen Hak adını vermektedir. Öbürü ise insana dışarıdan dayatılan sınırlamadır. Uygulamada bu, devlet otoritesinin buyrukları olmaktadır. Bu otoritenin izin vermiş olduğu davranış kalıplarına ise Kazanılmış Hak adı verilmektedir.

Doğuştan Gelen Hak kavramı ile Doğal Hak kavramı hem anlamsal hem morfolojik açıdan benzetilmektedir. Bu, tesadüf değildir. Türkçede “doğa” kelimesi doğmak fiilinden türediği için¹⁰ “Doğuştan Gelen Haklar”la benzeşmesi normaldir. Benzer şekilde Latince “Jus Naturae” terimindeki doğal anlamına gelen “naturae” kelimesi de “Jus Connatum” terimindeki doğuştan gelen anlamında “Connatum” kelimesiyle kökteştir. İkisi de Latince doğmuş anlamına gelen ‘natus’ kelimesinden türemedir.¹¹

Bununla birlikte, salt kökenlerine bakarak bu iki kelimenin eşanlamlı olduğu ya da aralarındaki nüansın önemsiz olduğu sonucuna varmak tabii ki yanlış olur. Amacımız tam tersini savunmak, bu iki terim zaman içinde farklı anlamlara bürünmüş olduklarını terminolojik anlamlarıyla göstermektir. Immanuel Kant'ın “Ahlak Metafiziği” adlı eserinde belirttiği üzere Doğal Haklar, saf rasyonel nitelikte, önsel¹² haklardır.¹³ Pozitif Haklar ise Yasama otoritesinin iradesinin yansıması olduğu için farklıdır. Doğal Hak nitelemesindeki sorun, yasama otoritesinin olmadığı durumda önsel bilgiyi esas alan insan rasyonalitesinin hangi sonuçlara ulaşacağıнын nesnel anlamda kestirilemezliğidir.

10 İsmet Zeki Eyüboğlu, “Doğa”, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınlar, 1. bası, Haziran 1988, s. 86; Belirtmek gerekir ki “doğa” ve “doğal” kelimelerinin Türkçeyi özleştirme çalışmalarında tabii kelimesine karşılık olarak Fransızca Nature ve Natural kelimelerinin natum’dan türemiş olmasına analogi yürüterek türetilmiş olması muhtemeldir. Dolayısıyla, Latince terminolojiyle Türkçe terminoloji arasındaki benzerlik tesadüf değildir. Bkz. Sevan Nişanyan, “Doğa”, Sözlüklerin Soyağacı - Çağdaş Türkçenin Kökenbilim Sözlüğü, Everest Yayınları, 5. bası, İstanbul, 2010, s. 86

11 Walter W. Skeat, “Connate”, An Etymological Dictionary of the English Language, Dower Publications Inc., Londra, 2005, s. 130, <https://books.google.com.tr/books?id=jeeGAAAAQBAJ> erişim: 23 Temmuz 2017.

12 Immanuel Kant'ın orijinal tabiriyle “a priori”.

13 Immanuel Kant, An Exposition of The Kant's Philosophy of Law as Introduction to the Science of Right, çev. W. Hastie W.B. Edinburg, 1887, s. 55.

Öncelikle, hak sahibi olmak konusunda hangi yargımızın saf insan rasyonelitesinden hangisinin örf-adet, temül, din, kişisel önyargı gibi sonsal¹⁴ deneyimlerden kaynaklandığını ayırt etmek çok zordur. Hak konusundaki sonsal deneyimlerimizin bazıları önsel bilgilerimizi doğrular niteliktedir. Hiçbir kimsenin başkasını öldürmeye hakkı olmadığı bilgisi gibi. Dolayısıyla, nelerin doğal hak olduğunu nelerin doğal hak olmadığını tespit etmek için kişinin sonsal bilgileri zihninden soyutlaması, rasyonel karar vermesini sağlayacak en saf önsel bilgileri de onlarla birlikte silmesi sonucunu doğurur. Bu da kişiyi doğal hak tespitindeki en temel enstrümanından yoksun bırakır. Hakka dair önsel bilgiye dayalı rasyonel düşünceyle çatışan sonsal bilgileri tespit etmek gerekir. Bu da yukarıda anlattığımız gibi, Immanuel Kant'ın ahlak felsefesi açısından özgür iradeye kavuşmanın yani zihni dış etkilerden bağımsızlaştırmanın gereğidir. Ne var ki bu, her bireyin kendi içinde vermesi gereken mücadeledir. Her bireyin kendi içindeki özgür irade mücadelesinin farklı olması bir yana, nelerin doğal hak olduğuna dair nesnel tespitte bulunabilmek için tüm insanlığın bu özgür irade mücadelesini yüzde yüz başarıyla gerçekleştirmiş olması gibi bir koşul öne sürmek gerçekçi olmayacaktır. Özgür irade mücadelesini, insanlara ahlaken yön veren bir düstur olarak ahlak felsefesinde ait olduğu yerde bırakarak, haklar sisteminde tüm insanların üzerine anlaşabileceği farklı bir yaklaşım benimsemek gerekir. Zira Doğal Hak-Pozitif

Hak ayırımında kendi ülkesinin mevzuatını bilen herkes nelerin pozitif hak olduğunu söyleyebilir ama nelerin Doğal Hak olduğunu söylemek için sonsal deneyimlerden soyutlanmış özgür iradenin rasyonelliğin toplumdaki tüm bireylerin ulaşmasını beklemek gerekir. Bu da söz konusu, geleneksel haklar sisteminin içeriğini Doğal Hak kanadı açısından doldurmayı zorlaştırmaktadır.

Immanuel Kant'ın Doğuştan Gelen Hak-Kazanılmış Hak ayırımında ise Doğuştan Gelen Hak kavramının içeriği tespit edilirken rasyoneliteden hangi hakların doğacağına değil, hangi hakların yapısı itibarı ile rasyonellikle belirlenebileceğine bakılmaktadır. Bir başka ifadeyle, önsel bilgiyle donatılmış saf bir rasyonellikten hak kapsamına gidilmekte, bir hakkın kapsamı esas alınarak onun niteliği itibarı ile çerçevesinin önsel bilgiye dayalı saf rasyonellikle çizilip çizilmeyeceğine göre değerlendirme yapılmaktadır.

Immanuel Kant'ın kendi kurduğu haklar sistemine göre Doğuştan Gelen Haklar'ın tamamını tek bir kelimeyle özetlemek mümkündür: Özgürlük. Bir insanın sahip olduğu özgür irade çerçevesinde hareket edebilmesi onun Doğuştan Gelen Hakkı'dır. Immanuel Kant buna "İçsel Benim-Senin"¹⁵ adını vermektedir. Bu hak kategorisini bir kişinin başka kişilerden bağımsız olması, kendi kararını kendi verebilmesi diyebiliriz. Bunun da temelinde kişinin kararlarını özgür iradeyle verme imkanına sahip olması vardır. Bu anlamda Doğuştan Ge-

14 Immanuel Kant'ın orijinal tabiriyle "a posteriori".

15 Immanuel Kant'ın orijinal tabiriyle "Meum vel Tuum internum". Immanuel Kant, An Exposition of The Kant's Philosophy of Law as Introduction to the Science of Right, çev. W. Hastie W.B. Edinburg, 1887, s. 55.

len Hakların içeriğinde Yaşama Hakkı başta olmak üzere Zorla Çalıştırma Yasası, Kişi Özgürlüğü gibi haklar vardır. Dolayısıyla Immanuel Kant her bireyin kendi iç dünyasında farklı rasyonellik olsa dahi, içeriği üzerinde uzlaşılabilircek bir hak alanı yaratmıştır.

Immanuel Kant'ın kurduğu bu haklar sisteminde Doğuştan Gelen Haklar'ın karşısında Kazanılmış Haklar yer almaktadır. Immanuel Kant bunlara da "Dışsal Benim-Senin"¹⁶ adını vermektedir. Kişinin kendi dışındaki nesnelere üzerinde nasıl tasarruf edebileceği ve başka kişilerin özgür iradelerinin yansımaları olan davranışlarla kendi özgür iradesinin yansımaları olan davranışlar çatıştığında sınırın nerede çizilmesi gerektiğine dair getirilen dışsal sınırlamalar kişinin Kazanılmış Haklar'ının da çerçevesini çizmektedir. Bir eşya üzerindeki mülkiyet hakkı, konut hakkı gibi pek çok özel hak bu hak kategorisinin içinde sayılabilir. Medeni toplumlarda bu çerçeveyi çizen, devlet olduğu için Kazanılmış Haklar'ın da Pozitif Haklar ile genel itibarla benzeştiği söylenebilir fakat hem içerikleri hem de içeriklerinin tespit edilebilirliği açısından iki kategorizasyon tipi arasında farklar vardır.

Yasama otoritesinin iradesi sonucu olsa bile, yani Pozitif Hak kapsamına girse dahi bir kişinin özgürlüğüne dokunan yani "İçsel Benim-Senin" ayrımına temas eden düzenlemeler Immanuel Kant'ın kurduğu haklar sisteminde kimse lehine Kazanılmış Hak olarak tanınmaz çünkü Doğuştan Gelen Haklar'a tecavüz niteliğindedir. Ayrıca, ki-

şiler arasındaki her özel hak çatışması, mülkiyet hakkı çekişmesi mevzuatta düzenlenmemiş olabilir. İnternet gibi teknolojik gelişmelerin mevzuatın önünden gittiği durumlarda mevzuatın söz konusu hak çatışmaları ortaya çıktıktan sonra düzenlendiği görülmüştür. İşte bu tür hukuki meselelerde çekişme konusu olan hakkın bir Pozitif Hak olmaması mümkündür. Zira henüz o konuda mevzuat yoktur. Hatta ihtimaldir ki yargıç o hukuki meseleyi, o konu hakkında yasama organı bir düzenleme getirene kadar, ahlak ve/ya örf-adet hukukuna göre çözecektir. Bu tür hukuki meselelerde kişiye tanınan söz konusu hakka Pozitif Hak demek mümkün değildir ama Immanuel Kant'ın haklar sistematizasyonuna göre bu tür bir mesele "Dışsal Benim-Senin" ayrımının kapsamındadır ve bu yüzden Doğuştan Gelen Hak değil bir Kazanılmış Hak niteliğindedir.

SONUÇ

Doğal Hak - Pozitif Hak ayrımı ile Immanuel Kant'ın ona alternatif olarak getirdiği Doğuştan Gelen Hak - Kazanılmış Hak ayrımı kaba hatlarıyla birbirine yakın ayrımlardır. Yaşama Hakkı bu anlamda bir Doğal Hak olduğu gibi aynı zamanda Doğuştan Gelen Haktır. Eşya üzerinde sahip olunan haklar çoğunlukla bu anlamda birer Pozitif Hak olduğu gibi Immanuel Kant'ın ayrımı açısından da Kazanılmış Hak niteliğindedir.

Bununla birlikte Immanuel Kant'ın yaptığı ayrımında Doğuştan Gelen Hak kavramı önsel bilgiyle donatılmış insan rasyonelliğine dayandırılmamıştır. Immanuel Kant insan rasyonelliğini ahlak

16 Immanuel Kant'ın orijinal tabiriyle "Meum vel Tuum externum".

felsefesinin özgür irade anlayışının temelini koymuştur ama hukuki ilişkilerin kategorizasyonunda doğrudan doğruya özgürlük kavramını esas almıştır. Bir kişinin bu anlamdaki özgürlüğünün dokunulmazlığına Doğuştan Gelen Hak adını vermiştir.

Immanuel Kant, diğer hak kategorisi olan Kazanılmış Hak kavramını da, yasama otoritesinin iradi tasarruflarına dayandırmamıştır. Kişinin kendi benliği dışındaki varlıklar üzerindeki hareket özgürlüğünün sınırlarına Kazanılmış Hak adını vererek, henüz bir davranış pozitif hak şeklinde düzenlenerek otorite tarafından tanınmış olmasa bile onun kategorik olarak Kazanılmış Hak kapsamına girdiğini tespit etmiştir.

Kanaatimizce Immanuel Kant'ın Doğal Hak - Pozitif Hak ayırımına kattığı bu bakış açısı söz konusu ayırımı reddetmeyi değil onun eksiklerini rasyonel bir şekilde kapatmayı amaçlamaktadır. Zira Pozitif Hak tespitinin önünde yasama iradesinin zamana karşı yarışı varken ve Doğal Hak tespitinin önünde kişilerin rasyonelliğinin öznelliği engeli varken Immanuel Kant'ın yaptığı bu ayırımı davranış kalıpları nesnel olarak zamana ve öznelliğe yenik düşmeden tasnif edilebilmektedir. Bu nedenle Immanuel Kant'ın haklar sistemine getirdiği bu ayırım, Doğal Hak-Pozitif Hak ayırımından daha geniş kapsamlı ve daha belirlenebilir olarak, daha üst düzey bir ayırımdır.

KAYNAKÇA

- Immanuel Kant, *Metaphysik der Sitten*; Königsberg, 1797
- Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2009.
- Immanuel Kant, *Metaphysics of Morals*, çev. Mary Gregor, ed. Raymond Geuss, Cambridge University Press, 1991
- Immanuel Kant, *Lectures on Ethics*, ed. Peter Heath, J. B. Schneewind, çev. Peter Heath, Cambridge University Press, 1997
- H. J. Paton, *The Categorical Imperative: A Study in Kant's Moral Philosophy*, University of Pennsylvania Press, 1971
- Paul A. B. Clarke, Andrew Linze, *Dictionary of Ethics, Theology and Society*, Routledge, 1996
- Andrea Esser, "Kant on Solving Moral Conflicts", *Kant's Ethics of Virtue*, ed. Monika Betzler, 2008
- İsmet Zeki Eyüboğlu, "Doğa", *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, 1. bası, Haziran 1988
- Sevan Nişanyan, "Doğa", *Sözlerin Soyağacı - Çağdaş Türkçenin Kökenbilim Sözlüğü*, Everest Yayınları, 5. bası, İstanbul, 2010
- Walter W. Skeat, "Connate", *An Etymological Dictionary of the English Language*, Dower Publications Inc., Londra, 2005
- Immanuel Kant, *An Exposition of The Kant's Philosophy of Law as Introduction to the Science of Right*, çev. W. Hastie W.B. Edinburg, 1887